

ANTONIJA ZARADIJA KIŠ - MARINKA ŠIMIĆ, *Cvijet kreposti ili o naravi ljudskoj kroz narav životinjsku. Studija - transliteracija - faksimil*, Hrvatska sveučilišna naklada - Institut za etnologiju i folkloristiku - Staroslavenski institut, Zagreb, 2020., 367 str.

Djelo *Cvijet kreposti* (izvorno *Fiore di virtù*) nastajalo je i oblikovalo se u srednjem vijeku u razdoblju humanizma, književnoga i kulturnog pokreta koji se razvija u Italiji i koji u središte svoga interesa stavlja čovjeka. To je vrijeme kada antički, grčki i rimski pisci postaju nadahnuće humanistima za stvaranje novih djela i novoga pogleda na svijet. U takvu okruženju oblikovat će se djelo o kojemu je ovdje riječ, koje će u razdoblju renesanse steći veliku popularnost i biti prevođeno na različite europske jezike pa tako i hrvatski. Istraživanje hrvatske varijante *Cvijeta kreposti* pothvat je kojega su se primile autorice gore naslovljene knjige, Antonija Zaradija Kiš i Marinka Šimić. Kako nijedan rukopis hrvatske varijante nije u cijelosti ostao očuvan, autorice su pristupile kompilaciji sačuvanih izvornih rukopisa stvarajući na taj način cjelovit prikaz *Cvijeta kreposti* i dajući nam uvid u bogato hrvatsko književno nasljeđe koje zaslužuje ostati sačuvano kao jedan od najvrjednijih i najtrajnijih dokaza hrvatske srednjovjekovne pismenosti i kulture.

Spomenuta se monografija (kulturološko-filološka studija) sastoji od tri veće cjeline: Uvodna studija, Transliteracija i Faksimil. Nakon napomena i zahvala na početku "Riječ prije" slijedi uvodni dio u kojem autorice iznose osnovne informacije o srednjovjekovnom djelu *Fiore di virtù* i njegovu sadržaju. Djelo je zanimljivo ne samo zato što obrađuje čovjekovu povezanost i bliskost sa životinjama, nego i zbog brojnih citata istaknutih antičkih i srednjovjekovnih mislilaca koje u njemu nalazimo. Osim toga, ne smije se zanemariti ni obrazovna i odgojna značajka koja je prisutna u *Fiore di virtù*, djela koje se širilo zahvaljujući izumu Guttenbergova stroja i postalo dostupno širim društvenim slojevima i izvan Italije.

U poglavlju "Struktura i izvorište *Fiore di virtù*" (str. 15-23), koje slijedi nakon uvodnih napomena, autorice daju podatke o nastanku dje-

la, odnosno temeljima na kojima je ono nastalo. Tako saznajemo da se *Fiore di virtù* oslanja na nedovršeno teološko-filozofsko djelo sv. Tome Akvinskoga *Summa theologiae*. Po uzoru na spomenuto djelo Tome Akvinskoga poglavlja *Fiore di virtù* sastoji se od četiri dijela u kojima se donose definicije mana i vrlina, njihove potvrde potkrijepljene Biblijom ili mislima antičkih pisaca ili crkvenih Otaca, zatim usporedbe sa životinjom, dok se u posljednjem poglavlju navodi primjer iz života poznatih osoba. Djelo je upotpunjeno citatima Aristotela, sv. Tome Akvinskoga, Sokrata, Pitagore, Katona, Ovidija, Seneke, Cicerona i drugih rimskih i grčkih pisaca čije se misli često navode, ali i citatima različitih svetaca, evanđelista i apostola. Kada je riječ o životinjama, velik su utjecaj na strukturu i izvorište *Fiore di virtù* imala i djela engleskoga franjevca Bartholomeusa Anglicusa (*Liber de proprietatibus rerum*) i njemačkoga dominikanca sv. Alberta Velikoga (*De animalibus*). Posebno je zanimljiv izbor životinja koje se pojavljuju, jer se najčešće radi o divljim i egzotičnim primjercima iz životinjskoga svijeta. Međutim, u *Fiore di virtù* pojavljuju se i tri domaće životinje.

Slijedi nekoliko poglavlja koja se bave prijevodima srednjovjekovnog djela: "Fiore di virtù u europskom književnom kontekstu" (str. 25-48), "Slavenski prijevodi *Fiore di virtù*" (str. 49-53), "Hrvatski prijevod *Cvijeta kreposti*" (str. 55-73) i s potonjim naslovom poglavlja povezano "O jeziku *Cvijeta kreposti*", (str. 75-93).

U "*Fiore di virtù* u europskom književnom kontekstu" autorice na temelju dosadašnjih istraživanja iznose podatak da je *Fiore di virtù* nastajalo u Bologni u 14. stoljeću tijekom više od deset godina, odnosno od 1310. do 1323. godine, a sastavio ga je bolonjski notar Tommaso Gozzadini. Također iznose zanimljiv podatak od preko 70 do danas poznatih rukopisa *Fiore di virtù*, od kojih je njih 38 pronađeno u Firenci. Djelo je prevedeno na brojne europske jezike, s tim da se u ovom poglavlju daje osvrt na španjolski, katalonski, francuski, njemački, armenski, grčki, rumunjski i engleski prijevod, dok se o slavenskim (ruskom i srpskom) te hrvatskim prijevodima piše odvojeno. Za svaki od ovdje spomenutih prijevoda donosi se i izvorni naziv na dotičnom jeziku, vrijeme nastanka prvoga prijepisa, informacije o brojnosti izdanja i sl., kao i naslovnica jednog od izdanja. Prijevodi *Fiore di virtù* na druge jezike nastajali su na temeljima talijanskih izdanja, dok su rumunjski prijevodi, njih ukupno 35, nastali po uzoru na talijanski, slavenski i grčki izvornik, po čemu se izdvajaju od svih drugih prijevoda. Za hrvatsku, ali i europsku književnu povijest

od posebnog su interesa prijevodi nastali među hrvatskim glagoljima (uz grčki, hrvatskoglagoljski je prijevod *Fiore di virtù* najstariji očuvani rukopis na južnoslavenskom prostoru). U hrvatskoj se književnosti najranije napomene o hrvatskoj varijanti prijevoda pojavljuju tek od druge polovice 19. stoljeća, a hrvatski filolozi početkom 21. stoljeća donose značajnije studije o *Cvijetu kreposti*. Kako to autorice navode "posebnost hrvatske varijante *Fiore di virtù* očituje se u pismu i jeziku na čemu se još jednom potvrđuje kompleksnost "hrvatske tropismene i trojezične kulture", jer je u razdoblju od 15. do 18. stoljeća navedeno djelo sačuvano na sva tri tadašnja pisma: glagoljici, ćirilici i latinici, a jezik kojim je pisan bio je "mješavina crkvenoslavenskoga i triju hrvatskih dijalekata: temeljnoga čakavskoga s kajkavskim i štokavskim interferiranjem". S obzirom na temu knjige najviše je prostora posvećeno upravo hrvatskim prijevodima, tako da u nastavku slijedi kraći osvrt na hrvatskoglagoljske zbornike u kojima je očuvana hrvatska varijanata *Cvijeta kreposti*. Za svaki se zbornik navodi vrijeme i mjesto njegova nastanka, broj poglavlja, tema koju obrađuju i drugi podatci o njihovom sadržaju, izgledu i veličini. Isto tako, donosi se pregled varijanti pisanih hrvatskom ćirilicom i latinicom, zatim slijede bilješke o jeziku, njegovim fonološko-grafijskim i morfološkim karakteristikama te leksiku. Pišući o jeziku autorice primjećuju da se kroz hrvatske zbornike jasno ocrtavaju jezične promjene kojima se "sve više gube svojstva hrvatske redakcije crkvenoslavenskoga jezika, a do izražaja dolazi sve izraženiji narodni govorni jezik".

U nastavku slijedi za širu čitalačku publiku vjerojatno najzanimljiviji dio knjige "Animalističke predodžbe u *Cvijetu kreposti*" (str. 95-136) u kojem se obrađuju različite životinje, a njihove se osobine povezuje s ljudskim ponašanjem. Životinje kao jedna od tema posebno privlače pozornost, jer se u njihovim manama i vrlinama prepoznaje čovjeka, odnosno daje jedna predodžba o čovjekovu ponašanju u različitim situacijama. Budući da se u *Cvijetu kreposti* pojavljuju različite životinjske vrste, autorice su ih svrstale u pet skupina (četveronožne životinje, ptice, vodozemci, kukci i mitološke životinje), a unutar svake vrste je podjela u dvije skupine temeljeno na predodžbi koja se u tekstu pojavljuje o njihovim manama ili vrlinama. Na kraju poglavlja navedena je i tablica životinja koje se navode u *Cvijetu kreposti*, s njihovim manama i vrlinama.

Slijedi druga veća cjelina "*Cvijet kreposti*: transliteracija teksta" (str. 137-212) u kojoj nas autorice upoznaju s načelima transliteracije oda-

branih rukopisnih izvora te cjelovitim predstavljanjem hrvatske varijante *Cvijeta kreposti*. U tu svrhu korišteni su hrvatski glagoljski tekstovi (*Vinodolski, Ljubljanski i Tkonski zbornik*), te jedan ćirilski tekst (*Libro od mnozijek razloga*), od kojih su pri oblikovanju cjelovite hrvatske varijante dva potonja rukopisa poslužila kao temeljna. Radi bolje preglednosti autorice su odabrana poglavlja iz spomenutih zbornika označile različitim bojama. Treća cjelina knjige su faksimili navedenih rukopisa koji doprinose vizualnoj predodžbi hrvatskoga prijevoda i pisama te zaokružuju cjelinu. Slijedi zatim Literatura, sažetci na hrvatskom, talijanskom, španjolskom, francuskom, njemačkom, ruskom i engleskom jeziku, te bilješke o autoricama.

Iako je *Cvijet kreposti* srednjovjekovno djelo, poruka koju prenosi na svoj osebujan način i danas je značajna, možda i više nego u vremenu u kojem je nastalo. Usporedimo li današnje vrijeme i razdoblje u kojem su nastajali hrvatski prijepisi *Cvijeta kreposti*, ne možemo ne primijetiti koliko je u srednjem vijeku i kasnije bila izraženija briga pojedinca za čovjeka, daleko više nego što je to danas slučaj. Jednako kao i spoznaja o važnosti knjige kada je u pitanju moralni i kršćanski odgoj. Kako autorice navode "djelo je jedinstveni primjer kulturološkoga mara pojedinaca za puk i spoznaje o ulozi knjige u *ćudorednom* odgoju kršćanske pastve...". U vremenima kada nije bilo tehnoloških pomagala koja bi olakšala i ubrzala pisanje prijevoda, bilo je pojedinaca koji su marljivo stvarali i interese puka stavljali ispred svojih. Vrlina koja je danas gotovo izgubljena i o kojoj možemo samo čitati u starim rukopisima. Djelo ni danas nije izgubilo na važnosti, a sigurno će još više dobiti na popularnosti zbog još uvijek snažno prisutne bliskosti čovjeka i životinje. Međutim, ono što *Cvijet kreposti* čini posebnim jest bogatstvo hrvatskoga narodnoga jezika i pisama kojim je ono pisano a koje je zoran pokazatelj hrvatske bogate kulturne baštine koja zaslužuje da ostane očuvana i prepoznata kao neprocjenjiva vrijednost. Osim toga, ono pokazuje da su hrvatski kulturni djelatnici pratili europske književne trendove prevodeći ovo popularno djelo. Dvije autorice, Antonija Zaradija Kiš i Marinka Šimić napravile su važan iskorak u tom smjeru priređujući knjigu koja zavrjeđuje pozornost ne samo povjesničara, filologa, etnologa, antropologa i drugih srodnih znanosti koje se bave proučavanjem čovjeka i kulture, nego i šire čitateljske javnosti.

Dijana Pinjuh